

Ljudstvo in narod, ljudska kultura in narodna kultura naj bi bili torej stvar preučevanja različnih disciplin. Etnologija po teh vodilih ni soudeležena pri raziskovanju kulturnega ustroja današnjega razvitega sveta. V njem naj bi iskala kvečjemu le prežitke, obledele spomine nekega starosvetnega stanja, ki ga že zdavnaj ni več. Pač: ena temeljnih nalog tako zasnovane etnologije naj bi bilo vračanje starosvetnih kulturnih vrednot modernemu industrializiranemu in urbaniziranemu svetu. Tendence torej, ki smo jo že omenili. Etnologija te vrste lahko seveda doprinaša svoj delež le takim obravnavam narodnega vprašanja, ki so zasnovane na idealističnih nazorih, kjer se z „objektivnimi filozofskimi kriteriji“ zavračajo „zgodovinske razlage“ in podobno.

V etnologiji nakazuje usmeritve je o ljudstvu govor v bistvu le v teoriji; o njegovem vsakdanjem življenju v vsej njegovi prepletenosti zvemo malo, o njegovem dejanskem socialnem položaju pravzaprav ničesar. Središče zanimanja so le kulturne sestavine, ki imajo po dokaj umišljenih kriterijih tako imenovani ljudski in s tem narodopisni (= etnološki) značaj. Zgodovinsko zasnovana obravnava narodnega vprašanja si z izsledki tako naravnane etnologije pač ne more mnogo pomagati. Pa tudi zgodovinsko zasnovano etnološko raziskovanje ne.

4. Razumljivo je, da se je današnja slovenska etnologija poskušala od predstavljene smeri ustrezno odmakniti. Med etnologi so bila iskanja drugačnih poti dovolj odmevna. Vendar kaže marsikaj na to, da so zunaj etnološke stroke predstave o etnologiji, o njenem predmetu, metodiki, nalogah in ciljih pogosto še dokaj stare. Zato je tem bolj razveseljivo, da so bili ob razpravah o narodnem vprašanju premiki v naši etnološki vedi upoštevani. Še več: vse kaže, da utegnejo biti etnološki izsledki tudi ob spremembah v pojmovanju predmeta ali pravzavoljo tega pri razpravah o narodnem vprašanju zanimivi in uporabljivi. Zdi pa se, da tudi neogibni.

5. V današnji slovenski etnologiji je temeljni poudarek na tako imenovanem načinu življenja. Seveda je ob tem še nadalje ustrezno upoštevana tudi ljudska kultura kot, lahko bi rekli, množična kultura preteklosti. Ker uporabljajo pojem način življenja v zadnjem času tudi v zvezah, ki se z ambicijami etnologov več ne prekrivajo, dodajamo k predmetni oznaki način življenja še pristavek — na ravni vsakdanjosti. Način življenja, tudi življenjski stil, vsakdanjost ali kultura vsakdanjosti so pojmi, s katerimi se lahko sporazumevamo tako za sedanost kot za preteklost, ko opredeljujemo predmet in naloge etnološke znanstvene discipline. Ob tem pa je treba reči, da tako pojmovanje etnologije ni novo. Podobna je bila podoba etnološke misli že v dobi razsvetljenstva, iz katerega je slovenska etnologija sploh izšla. Intencije romantike so kasneje razsvetljijsko smer v etnologiji preglasile in jo potisnile v senco. Vendar je zadržati niso mogle. Kje vse in v kolikšni meri se je v dobi razsvetljenstva spočeta etnološka smer uveljavljala kasneje, nam še ni v nadrobnostih poznano. To bo treba šele raziskati; o Janezu Trdini kot enemu najpomembnejših nosilcev slovenske etnološke misli v preteklem stoletju, na primer, smo več spregovorili šele pred kratkim.

6. Če je bila etnološka misel, značilna za razdobje romantike, tako rekoč brez ostankov „v službi“ nacionalne ideje, bi kaj takega ne mogli trditi za razsvetlence. Njihova misel je bila bližja gospodarskim in socialnim vprašanjem. Bila je v največji meri naravnana k problemom sodobnega življenja. V središču njenega zanimanja so bili ljudje in ne stvari ali reči. Dela te vrste so

nastajala do dobršne mere zunaj narodnobuditeljskih prizadevanj. Pa vendar ni mogoče tudi pri tej smeri spregledati njenega nacionalnopolitičnega pomena, kdaj pa kdaj pa tudi narodnopolitičnih namer. Na primer pri Trdini. Svoje izrazito narodnopropropagandne in ljudskovzgojne ambicije je Trdina povezal s preučevanjem značaja sodobnega slovenskega človeka na Dolenjskem. Poznavanje sodobnega življenjskega stila naj bi torej rabilo narodni vzgoji in s tem krepitvi slovenstva. Kako pomembna sta kvaliteta življenja ali raven kulture vsakdanjosti v narodnoobrambnem pogledu so se na primer lahko prepričali slovenski študentje različnih idejnih smeri pri svojem narodnoobrambnem delu konec tridesetih let. Vsi po vrsti so morali ugotavljati, da so ustrezne vsakdanje življenjske razmere pogoj za uspešno narodnoobrambno delo. To kajpak tudi na območjih, kjer bi se po romantičnih narodopisnih predstavah še mogli osloniti na starodavne narodne vrednote. Ali: po oceni nekega nacističnega funkcionarja naj bi bila razlika v načinu življenja temeljni razlog za vse večji razkorak med prebivalstvom okupirane Štajerske in nemško oblastjo. Kaj vse si velja v tem primeru predstavljati pod načinom življenja, je odprto vprašanje. Vendar je kljub temu mogoče trditi, da v vseh navedenih primerih ni šlo le za neke „pristine vrednote narodne biti“ in podobno, temveč za bolj prozaična, rekli bi vsakdanja vprašanja.

7. Preučevanje vloge in pomena vsakokratnega načina življenja, življenjskega stila, kulture vsakdanjosti v razvoju narodnega vprašanja je torej naloga, ki jo po svoji predmetni usmeritvi prevzema današnja slovenska etnologija. Razkrivanje „tradicionalnih etničnih značilnosti“ ob tem seveda še nadalje ostaja njena dolžnost, ki pa jo današnja etnologija izpolnjuje na metodološko posodobljen način. Tudi skozi preučevanje načina življenja oziroma ob navezavi nanj. Tako je torej način življenja na ravni vsakdanjosti osrednja točka etnološkega zanimanja pri vključevanju etnologov v razprave o narodnem vprašanju. Ker ni bilo doslej storjenega v tej smeri tako rekoč ničesar, bo treba to vrzel tem hitreje zapolniti. To zato, ker smo prepričani, da je raven vsakdanjega življenja tisto področje, kjer prihaja politični, gospodarski, socialni in kulturni položaj posameznih narodov in narodnosti po posameznih razdobjih najbolj verno do izraza.

SLAVKO KREMENŠEK

* Teze so bile pripravljene za t. i. Speransove dneve na Filozofski fakulteti v Ljubljani v februarju 1981. Le-ti pa so bili preloženi.

PROBLEMI ETNOLOŠKEGA PREUČEVANJA MEST (OB PRIMERU TRSTA)

Slovenska etnologija se s problematiko mest praktično še ni ukvarjala. Seveda obstajajo nekatere raziskave in študije, ki so začele z raziskovanjem načina življenja tudi nekaterih mestnih predelov, čeprav je moč opaziti v teh elaboratih splošno tendenco, da se za raziskovanje izbrane predele po svojih značilnostih (največkrat gre tu za socialno posebno ogrožene soseske, zaključene socialne ali etnične enote) zapira v točno določene okvire, ki ne dopuščajo nobene dialektike z zunanjim svetom. Ta avtakični pristop, če ga lahko tako imenujemo, izvira verjetno iz dolgega obdobja, ko je etnologija kot samostojna veda pokrivala dejansko le kmečko problematiko v vsej svoji tradicionalnosti. Jasno je, da je bil tak pogled, logična posledica dejanskih razmer, v katerih je bila

Slovenija v preteklosti in kot tak torej ustrezno prilagojen svojemu času in pravilen (ne glede na nekatera ideološka pogojevanja). Zlasti v povojnem času pa se je slovenski etnični prostor odprl visoki mobilnosti prebivalstva, relativno nagli industrializaciji in urbanizaciji. Kmečka avtarkija je bila na večini slovenskih tleh razbita, vedno večji in intenzivnejši je postajal pretok informacij med urbanih središči in ruralnim okoljem, kar je nadalje povzročilo vse večjo navezanost okolice do urbanih centrov tudi glede na obstoječo mrežo infrastrukture. Spričo tako nagle modernizacije družbe in njenega notranjega in zunanjega preoblikovanja je etnologija sprva izostajala, ker je bila navezana na stare, drugačnim razmeram prilagojene metodološke prijeme.

V sodobnosti se temeljne razlike v načinu produkcije in življenje med mestnimi in kmečkimi predeli vse bolj brišejo (zlasti v razvitejših industrijskih družbah), lokalne posebnosti izginjajo, medtem ko postajajo vse pomembnejši širši, regionalni in interregionalni vplivi. Seveda je to le groba slika glavnih procesov v moderni družbi, kjer lahko ponekod določene posebnosti še vztrajajo ob bolj tipiziranem načinu življenja. Spričo vsega tega je razdrobljeno, nepovezano in na posebnostih sloneče znanstveno ali „narodopisno“ delo povsem nemogoče. Novim, nadvse odprtim in mobilnim razmeram mora biti tudi prilagojena ustrezna metodologija etnološkega raziskovanja, ki se zato zavedno usmerja v sistematično analizo celotnega slovenskega etničnega prostora, kateri bo lahko sledila še njena regionalizacija. Tudi niso naključne nekatere interdisciplinarne raziskave, ki omogočajo zanesljivejšo prognozo bodočih razvojnih smernic, zelo pomembnih zlasti v aplikativnem vidiku, kar s svoje strani tudi dokazuje vse večjo povezavo med znanostjo, humanističnimi raziskavami in družbeno stvarnostjo.

Razumljivo je nadalje tudi dejstvo, da se vedno več pozornosti posveča etnologiji mest prvič iz potrebe po dohitevanju zamujenega (v učnem programu na PZE za etnologijo je mestna problematika povsem odsotna) in drugič iz naštetih objektivnih okoliščin. Mesta in obdajajoče urbane cone pa so izredno kompleksen pojav in zahtevajo tudi temu ustrezen pristop. Čeprav se mesta prav tako notranje členijo na bolj ali manj jasno določene predele po več ločenih ali kombiniranih principih, pa se obravnava na primer način življenja ne more omejevati izključno na nek tak predel, neodvisno od ostalih in ne glede na druge zunanje vplive na celotni mestni in regionalni razvoj. Potrebno je poznati vse faktorje spreminjanja in zadrževanja (prvi so navadno objektivni, drugi pa subjektivni) ali ohranjanja določene zunanje in notranje podobe izbranega mestnega predela.

Stvari se še zapletejo, ko je obravnavano mesto nacionalno mešano, oziroma ko se nahaja na etnično diferenciranem območju, kakor na primer Trst. V tem pogledu stopijo interetnični odnosi in težnje po nacionalni afirmaciji takoj v ospredje po odmevih in vplivu, ki jih imajo ti družbeni elementi na način življenja posameznih nacionalnih skupin. Nacionalni vidik je hočeš ali nočeš (zlasti izpostavljen je s strani manjšine, praviloma zemanarjen pa v pogledih večinskega naroda) docela dominanten na vseh področjih družbenega življenja tudi v tistih primerih, ko je morda navidezno odsoten ali relegiran v podzavest (tako na primer v nacionalnih odnosih med italijanskim in slovenskim naprednim delavstvom, kakor je to v svojem delu podrčala A. Rebula). Tudi iz nacionalnega vidika se je doslej zanemarjal sam mestni prostor, medtem ko je bil v ospredje postavljen zlasti

odnos podeželje-mesto, kjer sta bila združena razredni in nacionalni pogled v enotno dialektično enoto.

Čeprav je ta vidik daleč v ospredju in tudi navzven še najbolj očiten (in kot tak tudi zajet v številnih raziskavah), pa so novejšje analize pokazale, da večina slovenskega prebivalstva tržaškega območja prebiva v samem mestnem jedru in njegovem neposrednem predmestju. Poleg tega je tudi socialna struktura precej drugačna od tiste, ki nam jo tradicionalno vrednotenje (zlasti v obravnavah italijanskih avtorjev) vsiljuje in ki izenačuje slovensko prebivalstvo s kmečkim okoliškim socialnim slojem (čeprav je tudi res, da je večina kmetov v tržaški pokrajini slovenske narodnosti). Iz tega sledi, da je odnos podeželje-mesto veliko bolj zapleten kot so si ga nekateri zamišljali, ko so bili enostavno združeni socioekonomski in prostorski vidiki še z nacionalnimi tako, da sta nastali dve „enostavni“ nasprotujoči si enoti, ki naj bi bili tudi zgodovinsko pogojeni: italijansko mesto z italijanskim meščanstvom in slovenska okolica s slovenskim kmečkim prebivalstvom, v okvirih katerih naj bi bile zajete v celoti obe narodnosti.

Dejanska slika pa je bila že od nekdaj bolj zapletena: Slovenci so se namreč v mesto naseljevali docela vzporedno s sicer številčnejšim italijanskim prebivalstvom, tako da ne moremo govoriti, kakor je sicer v navadi o Tržčanih, ki naj bi bili le Italijani, in o slovenskih prebivalcih mesta, temveč o enotni kategoriji Tržčanov italijanske in slovenske narodnosti, kakor se je v času izoblikovala. Obstajajo tako v etnološkem pogledu razlike v načinu življenja ne le med okoliškimi prebivalstvom in mestnim (obravnavati pa je potrebno še predmestno prebivalstvo) ter med slovenskim in italijanskim, temveč tudi znotraj vsake narodnosti glede na kraj prebivanja in socialni sloj pripadanja. Te razlike so razmeroma močno prisotne zaradi zadrževalnega faktorja nacionalnih nasprotij, ki ovirajo sicer dominantno tipizacijo in regionalizacijo načina življenja.

V ospredje stopa nato še pomemben element diferenciacije načina življenja, ki jo predstavlja meja in njeno spreminjanje v času glede na mednarodno-politične odnose. Meja in obmejni položaj sta odločali o ostrini interetničnih in političnih odnosov in tudi o notranjem razlikovanju samih Slovencev onkraj meja, ki so bili glede na različno spreminjanje meja tudi različno „ovrednoteni“. Zato ne gre spregledati vpliva, ki ga imajo politične tendence na medsebojni, internacionalni odnos oz. odnos, ki je privedel do medsebojnega ignoriranja, zmanjševanja pomena druge narodnosti in njenega vpliva na svojo itd. Gre torej za posebno kulturo „meja“, ki ima svoj negativni izraz v ustvarjanju nekakšnih „zaprtih krogov“, indiferentnih do zunanjega dogajanja in spreminjanja (tako tudi poudarjanje „italijanstva“ s strani nekaterih italijanskih krogov na eni strani in hkratno distanciranje od italijanskega dogajanja na drugi strani — mi smo Tržčani in ne Italijani). S tem v zvezi je nenazadnje tudi narodnoobrambni pomen, ki ga polaga slovenska narodnostna skupnost v Italiji vsaki raziskavi in vsakemu udejstvovanju, kar je sicer prisotno, čeprav v manj očitni obliki tudi v sami SR Sloveniji, ki je vsekakor premajhna, da bi se takemu vidiku lahko docela odrekala.

Etnološko in siceršnje proučevanje mest se torej kaže kot zelo kompleksen in raznovrsten sklop pojavov, ki zahteva enakovreden metodološki pristop, ki največkrat že sloni na interdisciplinarnosti, ali vsaj široko večstransko pripravo.

Trst, april 1981

MILAN BUFON